

УДК 78.01:373.3

М 18

Ірина МАЛАШЕВСЬКА

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти сучасної системи музичного навчання початкової школи. Проводиться огляд нормативної документації (Державного стандарту початкової освіти, навчальних планів і програм). Здійснюється аналіз останніх наукових досліджень у галузі методики музичного навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку. Визначається рівень відповідності теорії та практики у системі музичної освіти молодших школярів на сучасному етапі.

***Ключові слова:** діти молодшого шкільного віку, навчання музики, навчальні плани та програми, відповідність теорії та практики, сучасна система музичної освіти.*

***Постановка проблеми.** В умовах реформування національної освіти проблема вдосконалення системи музичного навчання дітей початкової школи набуває першочергового значення. За таких умов пріоритетне місце посідає розробка інноваційної методики музичного навчання дітей молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії. Однак ефективність впровадження саногенно-особистісного (оздоровчого) підходу до музичної освіти молодших школярів залежить від належного аналізу останніх наукових досліджень і публікацій, наявного стану системи шкільного музичного навчання в умовах*

сьогодення, виявлення пріоритетних моментів і проблемних аспектів музично-освітньої діяльності у системі початкової шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації терапевтичного потенціалу музичного мистецтва на уроках музики в початковій школі підіймає Т. Черниш. Автор зазначає, що використання музикотерапевтичних вправ у процесі музичного навчання дітей молодшого шкільного віку допомагає розв'язати такі педагогічні задачі:

- розвиток комунікативних умінь і навичок;
- корекція психічних та емоційних станів (тривожності, страхів, невпевненості, сором'язливості, гіперактивності тощо);
- розвиток емпатії та емоційної сфери дитячої особистості;
- формування навичок самопрезентації;
- налагодження емоційно-сприятливої атмосфери у класному колективі.

Значна частина музикотерапевтичних вправ, сприяючи духовному та психічному оздоровленню дитини, ґрунтується на застосуванні імпровізації – вокальної, ритмічної або пластично-рухової, що широко простежується в ідеях педагогів-новаторів Ж. Далькроза та К. Орфа. Пропонуються такі напрями музикотерапевтичної діяльності: вокальна та ритмічна імпровізація; музично-інструментальна діяльність; музично-рухові та пластичні ігри. Музикотерапевтичні вправи за кількістю учасників поділено на індивідуальні, парні, групові та колективні. Автор запевняє, що впровадження музикотерапевтичних технологій до системи шкільного навчання сприятиме зменшенню інтелектуалізму мистецької освіти та підсиленню її сутнісної основи – емоційності [7].

Проблему вдосконалення музичного навчання початкової освіти шляхом впровадження методики формування творчої активності дітей молодшого шкільного віку засобами колективної творчості підіймає Б. Жорняк. На думку науковця, сформувати прагнення та здатність учнів-початківців до участі в колективних видах музичної діяльності можливо за умови використання цілісної системи методичних засад. Серед яких: формування музично-естетичних інтересів і творчих умінь; педагогічне стимулювання музично-творчої діяльності учнів;

формування володіння прийомами та способами творчої діяльності, необхідними для виконання творчих завдань; розвиток оригінального асоціативного мислення та емоційного ставлення до навчання [3, 17].

Розробці методики формування слухової уваги молодших школярів на уроках музики присвячена праця С. Миколінської. Авторка запевняє, що слухова увага як “процес і результат налаштування на сприймання музичних явищ, що виявляються у здатності до зосередження на їх звучанні та художньо-змістовій сутності”, має важливе значення у процесі музичного навчання. Активізувати слухову увагу рекомендується у ході слухання, виконання музики та елементарної творчості. У дослідженні слухова увага розглядається у взаємозв’язку таких властивостей як стійкість, вибірковість, розподіл, переключення та обсяг. Авторська методика формування слухової уваги базується на використанні трьох блоків методів. *Перший* блок спрямовано на налаштування слухової переваги школярів, *другий* зорієнтовано на спонукання учнів до довільної регуляції слухової уваги у процесі активного прислухання в музичні явища, *третій* передбачає залучення учнів до аналізу результатів власного слухового зосередження. Серед педагогічних умов окреслено такі: врахування специфіки уваги молодших школярів, зумовлених віковими особливостями; своєчасна зміна видів музичної діяльності; забезпечення оптимального (доцільного) темпу проведення уроку; постійна підтримка зацікавленості учнів музичною діяльністю; забезпечення індивідуалізації та диференціації музичного навчання школярів [5, 14 – 15].

Проблему формування інтересу до музики у шестирічних учнів в умовах комплексного підходу досліджувала М. Давидова. Ефективність розвитку мисленнєвої активності, емоційності, творчого потенціалу, на думку науковця, можлива за умови одночасного ведення музичного виховання в трьох сферах життя дитини: навчальні заняття – група продовженого дня – сім’я. Основою цієї методики є система формування інтересу до навчання на базі організованого контакту учнів з навколишнім світом речей та подій за В. Сухомлинським. Адже застосування в комплексі уроку музики, клубного часу та в

домашніх умовах здійснює найбільшу опору дітей на життєвий досвід, сприяючи ефективному формуванню у них інтересу до музики [2, 14].

Варто зазначити, що використання ідея комплексного підходу до музичного навчання дітей молодшого шкільного віку є незаперечною. На нашу думку, її слід реалізувати у тріаді: музичне заняття (урок), гурткова діяльність та просвітницька робота з батьками у плані ознайомлення із силою впливу музики на розвиток та становлення дитячої особистості.

Використання музичних уроків задля виховання толерантності як принципу оптимізації взаємовідносин між людьми різних національностей та культур у дітей молодшого шкільного віку в умовах полікультурного простору пропонує Е. Койкова. З позиції науковця музичне мистецтво може виступати засобом формування терпимого ставлення до людей інших національностей. Під час сприйняття музичного твору або його виконання відбувається прийняття автора або героя твору, а також ідеї однолітка із позитивним оцінюванням її. В учнів з'являється нагода у вираженні співчуття автору чи головному героєві твору, в наслідок чого виникає бажання допомогти іншому учню у виконавській діяльності. Перенесення до сфери реальних взаємостосунків таких відносин, на думку автора, сприяє вихованню у дітей молодшого шкільного віку конструктивної взаємодії з однолітками, незалежно від їх національності, релігійної та соціальної належності. Запропонована методика включає такі методи й прийоми: метод спонукання до співпереживання емоційно-сислової інтонації, метод конструктивного діалогу, прийоми імпровізації інтонації, пластичної інтонації, театралізації, "персоналізації"; виховання таких якостей особистості молодшого школяра, як єдність з іншими, турбота про іншу людину і справедливість у відносинах між людьми; формування еталонів розуміння й ухвалення однією людиною іншої в двох формах естетичної діяльності: сприйманні музики та виконанні музичних творів [4, 17].

Проблемі формування музично-естетичної культури молодших школярів в умовах культурно-дозвілєвої діяльності присвячене

дослідження І. Барвінок. Феномен музично-естетичної культури авторка розглядає як сукупність якостей музичної діяльності та свідомості особистості, що розкривають міру освоєння нею музичної культури суспільства, а також творчої діяльності в галузі музики. Виокремлено такі структурні компоненти означеної якості: *інформаційний* (пізнання життєвих явищ через музичні образи та інформацію про музику); *почуттєво-емоційний* (почуттєво-емоційне ставлення особистості до естетичних цінностей) *комунікативний* (безпосереднє спілкування індивіда з творами мистецтва) [1, 18].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі початкової шкільної мистецької освіти допоміг з'ясувати, що проблему вдосконалення системи музичного навчання дітей початкового шкільного віку підіймали чимало науковців і практиків. Однак питання саногенно-особистісного (оздоровчого) підходу до системи музичної освіти молодших школярів сьогодні є недостатньо розробленим і мало дослідженим. Актуальність означеної проблематики в умовах сьогодення є беззаперечною. Створення новітньої методики навчання музики з використанням музикотерапії потребує належного аналізу чинних нормативних планів і програм у галузі початкової шкільної освіти.

Метою статті є висвітлення теоретичних і практичних аспектів сучасної системи музичного навчання початкової школи, аналіз нормативно-правової документації й останніх наукових досліджень у галузі методики музичного навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку.

Сучасне шкільне мистецьке навчання в Україні, як і будь-яке навчання загалом, ґрунтується на особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах. У контексті їх реалізації було уточнено мету і завдання освітньої галузі "Мистецтво" нового Державного стандарту початкової школи. Зокрема, *мета* полягає у формуванні у молодших школярів комплексу ключових (метапредметних), естетичних (міжпредметних) і мистецьких (предметних) компетентностей у процесі опанування художніх цінностей і способів художньої діяльності шляхом набуття власного естетичного досвіду. До *завдання* входять: виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та

навколишньої дійсності, розвиток художніх інтересів і потреб, естетичних ідеалів, здатності розуміти й інтерпретувати художні твори і сприймати та оцінювати естетичні явища; формування в учнів на доступному рівні системи художніх знань і вмінь, яка відображає цілісність і специфіку мистецтва різних видів; розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, їхніх художніх здібностей і мислення, здатності до самовираження і спілкування [6].

Згідно з новими Типовими навчальними планами, затвердженими Міністерством освіти та науки України освітня галузь “Мистецтво” у початковій, основній та старшій школах реалізується навчальними предметами “Образотворче мистецтво” та “Музичне мистецтво” або інтегрованим курсом “Мистецтво” за вибором загальноосвітнього навчального закладу.

Період 2013 – 2014 н.р. є другим роком впровадження нових навчальних програм початкової школи, які розроблені відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою КМУ № 462 від 20.04.2011. Вивчення мистецьких дисциплін у 1 – 2 класах здійснюється за новими навчальними програмами, затвердженими МОНмолодьспорту (наказ від 12.09.2011 р. № 1050):

- **“Музичне мистецтво”** авт. Хлебнікова Л.О., Дорогань Л.О., Івахно І.М., Кондратова Л.Г., Корнілова О.В., Лобова О.В., Міщенко Н.І.
- **“Образотворче мистецтво”** авт. Шмагало Р.Т., Марчук Ж.С., Вачкова І.Б., Чорний О.В., Гнатюк М.В.
- **“Мистецтво”** авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В., Дмитренко О.М.

Учні 3 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році продовжують опановувати мистецтво за навчальними програмами 2006 р.:

- **“Мистецтво”** (авт. Масол Л.М., Белкіна Е.В., Оніщенко О.І., Очеретяна Н.В., Рагозіна В.В.);
- **“Музика”** (авт. Ростовський О.Я., Хлебнікова Л.О., Марченко Р.О.);
- **“Музика”** (авт. Лобова О.В.);

- **“Образотворче мистецтво”** (авт.: Любарська Л.М., Вовк Л.В.).

Варто зазначити, що у 2013 – 2014 рр. з предметів художньо-естетичного циклу у початковій школі **скасовано домашні завдання** та змінено систему оцінювання учнів початкової школи – **введено мотиваційну шкалу оцінювання** (оцінювання без балів). Це здійснено задля поглиблення інтересу учнів до художнього пізнання, розкриття їх потенційних здібностей та задатків, надання впевненості у свої сили і можливості, забезпечення емоційного комфорту (релаксації) дитини при вивченні предметів художньо-естетичного циклу. Мотиваційними критеріями виступають: наявність інтересу до вивчення предметів художньо-естетичного циклу; спрямованість діяльності на сприймання творів, їх пізнання та власну творчість; відчуття самодостатності себе та інших у процесі художньо-творчої діяльності (на що потребується мудрість і розважливність учителя); розвиненість ініціативності, активне творче самовираження на уроках і в позаурочний час. Рекомендовано використовувати додатково одну годину за рахунок варіативної складової навчального плану [6].

Вивчаючи зміст навчальної програми **“Музичне мистецтво”** для початкової школи (авт. Хлебнікова Л.О., Дорогань Л.О., Івахно І.М., Кондратова Л.Г., Корнілова О.В., Лобова О.В., Міщенко Н.І.), було з’ясовано, що в її основу покладено широкий культурологічний підхід. Програма також передбачає варіативність, поліхудожність, наступність і неперервність завдань і змісту музичної освіти у початковій та основній школі. Однак наступність та неперервність з попередньою ланкою музичної освіти – дошкільною, на жаль, у програмі не передбачена. Програма, ґрунтуючись на музично-педагогічній концепції Д.Б. Кабалевського, ставить активне сприйняття музики в основу музичної освіти, яке на перший план виводить аналіз й інтерпретацію музичних творів. Тематична структура програми дає змогу об’єднати на одному занятті такі види музичної діяльності, як: сприймання музики, ритмічну та пластичну імпровізацію, вивчення музичних термінів і понять, інсценування пісень тощо. Програма надає вчителю творчу свободу у виборі навчально-педагогічної

методики та уможлиблює досягнення цілісності й єдності навчального процесу як на окремому уроці, так і протягом семестру [6].

Досліджуючи програму “**Мистецтво**” для 1 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Н.В. Очеретяна, О.М. Дмитренко), нами було виявлено спрямування програми на поліхудожнє виховання особистості та формування в учнів основ цілісної картини художнього світу. Зміст програми інтегрує музичну, образотворчу і мистецько-синтетичну змістові лінії. *Мета* програми полягає у формуванні комплексу ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей для забезпечення здатності художньо-творчої самореалізації дитячої особистості у процесі сприймання й інтерпретації мистецьких творів і практичної художньо-творчої діяльності. Програма вміщує *навчальні, виховні та розвивальні завдання*. Серед *навчальних* виокремлюються: надання системи початкових знань щодо видів та жанрів мистецтва, вивчення взаємозв’язку художньо-образної мови музичного та візуального мистецтва у взаємозв’язку з хореографією, театром і кіномистецтвом (синтетичними мистецтвами); розширення художньо-естетичного досвіду, опанування елементарними художньо-практичними вміннями та навичками, набуття початкового досвіду у процесі художньо-образної творчої діяльності тощо. До *виховних* завдань належать: виховання естетичного ставлення до дійсності та емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності сприймати, оцінювати та інтерпретувати художні твори, надання ціннісних орієнтацій та елементарних світоглядних установок, виховання потреби у художньо-естетичному вдосконаленню тощо. *Розвивальні* завдання визначають: розвиток мистецьких здібностей та емоційно-почуттєвої сфери, художньо-образного мислення і творчого потенціалу особистості тощо. Зміст програми вибудовано згідно з моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань, що полягає у домінуванні музичної й образотворчої змістової лінії з додаванням до них елементів хореографії, театру та кіно. Спільним та об’єднувальним для всіх видів мистецтва є відображення закономірностей людського буття у художніх образах. Інтеграція мистецьких знань учнів здійснюється на

духовно-світоглядному, естетико-мистецтвознавчому та психолого-педагогічному рівнях. Наскрізними компонентами змісту програми є: сприймання, аналіз-інтерпретація та естетична оцінка творів мистецтв; мистецька самореалізація у процесі практично-творчої діяльності; засвоєння естетико-мистецтвознавчих термінів і понять [6].

Варто зазначити, що означена програма єдина з проаналізованих вище має наступність щодо *дошкільної* та *початкової* освіти, що істотно вирізняє її з-поміж інших у позитивному сенсі. Наступність і неперервність у музичному навчанні дошкільників й молодших школярів є малодослідженим питанням і потребує наступного розв'язання. У теорії та практиці саме дошкільна та початкова шкільна освітні сфери залишаються найбільш розмежованими і відокремленими одна від одної. Дотримання принципу наступності музичного розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку актуалізує необхідність розробки як засобів і методів, так і цілей музичної освіти. Зміст музичного навчання молодших школярів повинен розширювати, логічно продовжувати та доповнювати зміст навчання музики дошкільників з урахуванням надбань і досвіду дошкільного дитинства.

Дослідження стану нормативно-правових документів та практики виявило, що у процесі навчання музики дітей молодшого шкільного віку перевага надається розвитку знаннєвої функції особистості, мистецької компетентності та інтелектуальності. В теорії та практиці початкової школи спостерігається недостатнє використання сили впливу музики на здоров'я та психофізіологічні стани дитячої особистості. Поза належною увагою залишається процес розкриття індивідуальності кожної дитини, усвідомлення її самодостатності та значущості.

Отже, на основі нашого дослідження ми дійшли таких **висновків**:

- аналіз нормативно-правових документів початкової шкільної освіти виявив наявність особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до системи музичного навчання початківців;
- вивчення змісту навчальних програм виявило наявність переваги знаннєвої функції музичної освіти над емоційно-почуттєвою, що призводить до однобокого інтелектуалізму шкільного музичного навчання дітей молодшого шкільного віку;

- дослідження сутнісної основи чинних навчальних планів і програм виявило неналежне виконання принципу наступності між дошкільною та початковою шкільною освітою;

- з усіх досліджених навчальних програм лише навчальна програма “Мистецтво” враховує необхідність дотримання принципу наступності з дошкільниками та віддає перевагу емоційно-почуттєвому спрямуванню музичного навчання дошкільників;

- використанням музикотерапії у процесі музичного навчання молодших школярів створює сприятливі умови для гармонійного переходу від дошкільного періоду до шкільного та спрямовує музичне навчання на розвиток і гармонізацію емоційно-почуттєвої сфери дитини.

Подальший напрям роботи вбачаємо у розробці методики музичного навчання дошкільників й молодших школярів з використанням музикотерапії.

Література

1. Барвінок І.В. Формування музично-естетичної культури молодших школярів в умовах культурно-дозвілєвої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 “Теорія і методика навчання музики і музичного виховання” / І.В. Барвінок. – К., 2000. – 19 с.

2. Давыдова М.А. Формирование интереса к музыке у шестилетних учащихся (в условиях комплексного подхода: школа – семья) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 “Методика преподавания музыки” / М.А. Давыдова. – М., 1990. – 14 с.

3. Жорняк Б.Є. Методичні засади формування творчої активності молодших школярів засобами колективної музичної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 “Теорія і методика навчання музики і музичного виховання” / Богдана Євгенівна Жорняк. – К., 2013. – 19 с.

4. Койкова Е.І. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Е.І. Койкова. – Луганськ, 2008. – 22 с.

5. Миколінська С.І. Методика формування слухової уваги молодших школярів на уроках музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 “Теорія і методика навчання музики і музичного виховання” / С.І. Миколінська. – К., 2013. – 20 с.

6. Нормативно-правова база загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita/pro-viddilennya-zmistu-zahalnoji-serednoji-osvity/normatyvno-pravova-baza-pochatkovoji-osvity/>.

7. Черниш Т. Реалізація терапевтичного потенціалу музичного мистецтва на уроках музики в початковій школі / Т. Черниш // Простір арт-терапії: горизонти

стосунків : матеріали VII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 12 – 14 березня 2014 р.) / Київський міський Будинок Вчителя, Інститут мистецтв НПУ ім. М.П. Драгоманова, Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця. – К. : Вид-во “Міленіум”, 2010. – С. 55 – 59.

Малашевская Ирина. Теория и практика современной системы музыкального образования детей младшего школьного возраста. В статье освещаются теоретические и практические аспекты современной системы музыкального обучения начальной школы. Проводится обзор нормативной документации (Государственного стандарта начального образования, учебных планов и программ). Совершается анализ последних научных исследований в отрасли методики музыкального обучения и воспитания детей младшего школьного возраста. Определяется уровень соответствия теории и практики в системе музыкального образования младших школьников на современном этапе.

Ключевые слова: младшие школьники, учебные планы и программы, соответствие теории и практики, современная система образования, последовательность и непрерывность, музыкотерапия.

Malashevskaya Iryna. Theory and practice of modern system of the musical education of children younger age. The theoretical and practical aspects of modern system of musical studies of primary school are elucidated in the article. The review of regulatory documents of (State Standard of primary school, academics plans and programs) is conducted in it. The analysis of last scientific researches in the branch of method of musical studies and upbringing of children younger age is realized. The level of corresponding to theory and practice in the system of musical education of younger schoolchildren on modern stage is determined.

Key words: children of younger age, studies of music, academics plans and programs, corresponding of the theory and practice, modern system of musical education, musictherapy.